

SENSURI ALE RAȚIONALULUI ȘI IRAȚIONALULUI LA MIRCEA FLORIAN

Elena TĂNASE
Universitatea Tehnică „Gh. Asachi” Iași

Menirea filosofiei este, după Mircea Florian, de „*a da culturii un fundament evident, un prim adevăr*”(Filosofie generală, Editura Genard Internațional, București, 1995, p. 6). El și-a elaborat propria sa concepție filosofică în cadrul dialogului contemporan, cu grija de a depăși criza filosofiei din perioada interbelică. Argumentarea posibilității filosofiei – ca știință „a fundamentelor, a principiilor, a categoriilor de maximă generalitate”, a principiilor sau noțiunilor prime - prin care cunoștința și viața dobândesc unitate sistematică sau sunt totalizate, iar științele pozitive sunt ajutate să-și armonizeze rezultatele lor cele mai generale (*ibidem*, p. 7), l-a condus pe Mircea Florian la problema raționalului și iraționalului, precum și la cea a corelației dintre ele, dintre „coordonabil și incoordonabil”, dintre „ceea ce poate fi gândit și ceea ce nu poate fi gândit”, dintre inteligibil și „transinteligibil”. Raționalul și iraționalul sunt termeni corelativi, încât modurilor de a înțelege raționalul le corespund tot atâtea moduri de a înțelege iraționalul.

Mircea Florian se implică în discuțiile filosofice ale timpului său privind câteva înțelesuri, sensuri ale iraționalului, luând astfel atitudine față de o problemă a vremii sale. În multitudinea de înțelesuri și subînțelesuri ale celor doi termeni corelativi, el descoperă un sens principal și trei accepții/sensuri secundare ale raționalului și iraționalului.

Într-un prim sens secundar, rațională este explicația prin „cauze *naturale* sau *reale*”, precum și acțiunea umană determinată și susținută de „cunoașterea realităților și de cântărirea posibilităților naturale”, după cum este irațională explicația prin „cauze închipuite, subiective, impuse de sentiment și dorințe”, ca în mituri (*ibidem*, p. 51). Filosofia greacă îi apare ca fiind prima explicație rațională a lumii, iar mitul ca având și factori raționali (naturali sau reali) alături de factorii fictivi și pasionali predominanți.

Într-un alt sens secundar, raționalul este „**finalitatea, teleologia**” (s. n. – E. T.); este rațional orice **eveniment sau proces**, mai ales din viață, care este „**potrivit unui scop**”, **îndeosebi moral**, care se încadrează „într-o ordine binefăcătoare și deci are o finalitate”, **conștientă, voită**. Și în irațional poate fi vorba de o finalitate, însă de una inconștientă sau instinctivă. Dacă este rațional tot ceea ce este conform aspirațiilor și idealurilor omului, atunci este irațional, absurd, fără sens tot ceea ce contravine acestora. Absurdul vine – spune Florian, citându-l pe Camus - din „compararea finalității omenești cu indiferența sau cu ateologia lumii și vieții”. Dintr-o perspectivă evaluantă, în cele două sensuri amintite ale iraționalului, Mircea Florian descifrează un aspect pozitiv și altul negativ. Astfel, absurdul, iraționalul are, de exemplu, o încărcătură negativă când, printr-un accident, dispare un geniu și una pozitivă când, într-un moment greu, apare un salvator. Într-un fel, instinctul apare, în sens pozitiv, ca o „înțelepciune superioară”, dar fapta din frică și chiar cea instinctivă pot dăuna vieții atunci când instinctul nu s-a adaptat unor noi împrejurări.

În al treilea sens secundar, raționalul vizează o **desfășurare a vieții ce „ascultă de voința noastră”**, ce „**stă în puterea noastră diriguitoare**”, iar iraționalul exprimă o desfășurare a vieții ce scapă voinței, ce nu poate fi dominată sau dirijată, care se prezintă ca „o forță a destinului”. Dacă iraționalul înseamnă „destin și robie”, atunci raționalul se asociază cu „voință și libertate”. Mircea Florian relevă și rolul conștiinței, al reflecției în trecerea de la irațional la rațional: ceea ce, în lipsa reflecției, e acceptat ca inevitabil, ca un destin care intră, în starea de reflecție, de conștientizare a situației și a cauzelor, sub controlul voinței, începând să fie dominat și, posibil, suprimat.

Mircea Florian acceptă cele trei sensuri analizate de el ale raționalului: explicația prin „cauze naturale și reale”, opusă mitului; acțiunea cu sens, care are o finalitate umană sau vitală; desfășurarea vieții ca „raționalizare” și „dirijare”, ca „întocmirea determinată de voință, deci de conștiință”. Pe lângă aceste sensuri secundare ale raționalului și iraționalului, el descifrează, însă, un **sens principal** al raționalului și iraționalului, pornind de la cele două funcții „solidare” ale inteligenței, care-s analiza și sinteza – a descoperi „deosebiri, demarcații, multiplul în genere” și, respectiv, „asemănări, unități și identități” - și de la faptul că, în natura inteligenței, unitatea și multiplul sunt totdeauna legate (*ibidem*, p. 53). Astfel, este considerat rațional tot ceea ce are „**o dublă înfățișare: este unitate, dar și multiplicitate**” (s.n. – E.T.). Raționalitatea este, deci, **îmbinarea unului și multiplului**.

Sensul principal al iraționalului a apărut, precizează Mircea Florian, prin deosebirea dintre unitate (sinteză) și multiplicitate (analiză) și prin absolutizarea uneia dintre ele. De aceea, iraționalul este reprezentat atât de „identitatea tuturor lucrurilor”, cât și de „multiplicitatea pură”, de lipsa de ordine sau de legătură, de existența unor factori care nu cunosc „nici unități, nici relații” (*ibidem*, p. 54). El recunoaște două aspecte ale sensului principal al iraționalului, sens încetățenit prin

două procedee asociate: „stricta deosebire a unității (sintezei) și multiplicității (analizei)”, precum și „jocul” continuu de la un aspect la altul al iraționalului.

Filosoful român Mircea Florian respinge înțelegerea ca raționalism atât a concepțiilor ce au ca ideal „reducerea la unitate a tuturor deosebirilor”, „desființarea multiplului în favoarea unității” – ca la Parmenide, Spinoza etc. - cât și a celor ce utilizează rațiunea doar pentru discriminare, analiză critică, pătrundere până la „nuanța individuală inefabilă sau inexprimabilă” – ca-n empirismul modern, ce pune accent pe individual. În intuiționismul bergsonian, filosofie pe care o consideră irațională, Florian observă o oscilare între unu și multiplu: realitatea vitală este, la Bergson, „când una, când multiplă” și nu „una în multiplu”; acesta vorbește uneori de „elanul vital” unic, în care multiplicitatea este „o scăpărare de o clipă”, iar alteori evidențiază calități eterogene multiple, ce se pot întrepătrunde, fără a se șterge total (*ibidem*, p. 54).

După definițiile cele mai de seamă ale raționalului și iraționalului, pe care el le-a desprins, Mircea Florian ia în discuție o serie de „**aplicații contemporane**” **ale iraționalului**, cum ar fi: individualitatea, mișcarea (inclusiv devenirea) și imposibilitatea de a deduce sau deriva multiplul sensibil din unitate (s. n., E.T.), întrebându-se în ce măsură se poate vorbi de irațional în aceste cazuri. El atenționează că, dacă ar fi iraționale, individualitatea și mișcarea, devenirea, ca fapte de experiență, ar pune în pericol așa-numita rațiune.

Individualitatea este considerată irațională pentru că posedă „un număr indefinit (sau infinit) de proprietăți, de calități sau de note, ...de attribute”, despre care nu știm dacă pot fi sau nu exprimate. În acest caz, iraționalul este „**multiplicitatea pură, ...indefinită, neîncheiată**”. După Mircea Florian, individualitatea este rațională pentru că ea implică unitatea, structura și „unește intim unitatea și multiplicitatea”, unitatea cu o multiplicitate, care, însă, „nu e dată complet, nu e închisă”, ci e „incompletă și deschisă”, fapt ce pledează pentru „o raționalizare continuă și tot mai bogată”. Individul este greu determinat pentru că el cunoaște noi determinări în cadrul aceleiași unități și nu pentru că e în sine nedeterminat, indistinct sau o „pură multiplicitate”. Mircea Florian vede individul ca fiind „**raționalitatea potențată și deschisă**”, un întreg „indefinit determinabil și raționalizabil” (s. n., E.T.).

O altă „aplicație”, contemporană lui, a iraționalului, analizată de către Mircea Florian, este reprezentată de **mișcare și devenire**, care se deosebesc prin felul cum (se) combină cele două aspecte ale iraționalului. Mișcarea apare ca irațională pentru că e unitară și continuă. Ea este un „act unic”, dar rațiunea consideră mișcarea ca „o multiplicitate (...) de puncte și momente”, finită sau infinită. Astfel, rațiunea face dintr-o unitate sau continuitate o multiplicitate sau o discontinuitate. Spre deosebire de mișcare, devenirea este „o multiplicitate de calități, o discontinuitate de proprietăți”. În acest caz, rațiunea face dintr-o multiplicitate de calități discontinue o unitate continuă: cuprinzând calități deosebite și discontinue,

devenirea poate fi înțeleasă prin ipoteza trecerii continue insesizabile de la o calitate la alta, deci prin „sintetizarea sau unirea multiplului” (pp. 55-56).

Concluzia lui Florian este că, și în mișcare, și în devenire, „*conviețuiesc unitatea și pluralitatea*”, dificultatea fiind de a găsi pluralitatea în unitate - în cazul mișcării -, și unitatea în pluralitate - în cazul devenirii. Filosoful român discută și caracterul contradictoriu subliniat al mișcării și devenirii. Ambele, și mișcarea și devenirea au caracter contradictoriu: în cazul mișcării, obiectul este în același timp în două locuri deosebite sau este și nu este în același loc în același timp; devenirea arată, în schimb, că un lucru are două calități în același timp pentru că din una se transformă în alta. Florian va da o altă interpretare mișcării. Aceasta, spune el, nu implică „ruinătoarea” contradicție că un mobil este și nu este „*în același timp în același loc*” sau că este „*în același timp în două locuri diferite*”. El consideră mișcarea ca „trecere de la un loc la altul” și nu „prezență în două locuri, deci simultaneitate sau imobilitate”: mobilul „*trece*” dintr-un loc în altul, el nu poate fi în același timp în două locuri diferite, ci fiecare poziție corespunde unui moment particular, determinat al timpului. Mișcarea nu trebuie, însă, interpretată ca o „trecere” de la un loc la altul ca și cum mobilul s-ar afla „*între* două locuri” și nu la un moment dat într-un anumit loc. Mișcarea n-ar mai fi nici dacă mobilul s-ar afla în același moment în două locuri, căci ea se definește „prin succesiune”, prin străbaterea a două locuri și nu prin „simultaneitate”. Esențial rămâne faptul că mobilul „*trece*” continuu de la un loc la altul”. De aceea, în mișcare este vorba de o trecere, de un proces, în care „*se unesc....unitatea și pluralitatea, continuitatea și discontinuitatea*” (pp. 56-57). Față de mișcare, devenirea este „o continuitate graduală de calități discontinue”. Ea nu implică o contradicție, în sensul că același lucru are, în același timp, două calități, ci „fiecare calitate corespunde unui moment”.

A treia accepție contemporană lui a iraționalului, analizată de Mircea Florian, vizează tot ceea ce „*nu poate fi derivat sau dedus dintr-un principiu*”; ce poate fi derivat constituie „o serie inteligibilă, ca o înșirare gradată perfect”, care înlătură ideea că ar exista și altceva în afară de acea serie (*ibidem*, p. 57). După Florian, raționalul nu-i doar deducere. Derivarea dintr-un principiu, ca ideal matematic, nu trebuie să monopolizeze inteligibilul, raționalul. Rațiunea „nu se confundă cu deductibilul, cu silogistica”, ci ea postulează doar „*o solidaritate mereu variabilă a unității și multiplicității, a identicului și deosebitului*”. Reducerea raționalului la „scheme cantitative” este o eroare atât a raționaliștilor, cât și a iraționaliștilor. Serii „gradate și închise” nu se găsesc în experiență și nici în domenii în care domină inteligența, precizează Mircea Florian. Discontinuitatea rămâne, de exemplu, în evoluția teoriilor științifice sau filosofice care nu alcătuiesc o serie inteligibilă, ca și cum a doua vine din prima, fără loc pentru o alta între ele. La Hegel doar, spune Florian, doctrinele occidentale alcătuiesc un sistem, în care fiecare decurge necesar din cea precedentă, toate ca expresie a Rațiunii divine. Dar nici el nu sistematizează procesele particulare, ce păstrează, în opera sa, contingență și irațional, ci doar categoriile sau ideile prime. Cu ajutorul cauzalității, știința, adaugă el, a raționalizat și particularul.